

LESZKOVEN LÁSZLÓ

Szellemi forgácsok a birtoktan köréből

Intellectual Shavings from the Discipline of Possession Law

Abstract: Possession is a framework institution of rights in rem, just like services in the law of obligations. Possession is not a simple fact, and the legal consequences associated with property enhance this legal institution. The study highlights some examples that generate significant issues of rights in rem even nowadays. For this analysis, we call upon the scientific results of old private law and newer civil law, primarily recalling the work of the former professor of the Prešov Law Academy, Ferenc Raffay.

Keywords: possession, possession as a fact and law, protection of possession, transfer of possession

Összefoglaló: A birtok a dologi jog keretintézménye, ugyanúgy, mint a kötelmi jogban a szolgáltatás. A birtok nem egyszerű ténylegesség, és a birtokhoz kötődő jogi következmények felértékelik ezt a jogintézményt. A tanulmány kiragadott példákon keresztül a birtoktan ma is jelentős kérdéseiből villant fel néhányat. Ehhez a régi magánjog és az újabb polgári jog tudományos eredményeit hívjuk segítségül, elsősorban a volt eperjesi jogakadémiai tanár, Raffay Ferenc munkásságát felidézve.

Kulcsszavak: birtok, a birtok mint tény és jog, birtokvédelem, birlalat, birtokátruházás

1. Bevezetés

Egy tanulmány¹ készítésekor nagyon fontos a téma kijelölése („lehatárolása”) és a módszer meghatározása. A magunk részéről mindkettőt komolyan vesszük. Az utóbbival kezdjük, amikor feltesszük a kérdést: hogyan forgácsolunk mi? A Magyar Értelmező Kéziszótár közlése szerint a *forgács* fa vagy fém megmunkálásakor keletkező keskeny, összecsavarodó hulladék. De jelölhet töredékes, sok kis részből álló irodalmi művet is. A *forgácsolás* mint technika pedig elsősorban azt jelenti, hogy az alkotó a tevékenysége során a munkadarabot úgy alakítja, hogy arról a fölösleges részeket eltávolítja. Ám forgácsolás az is, ha valaki az erejét, tehetségét vagy képességét valami értéktelen, jelentéktelen dologra fecsérli.

1 A jelen tanulmány Raffay Ferenc volt eperjesi jogakadémiai tag tiszteletére rendezett Emlékkonferencián Miskolcon, 2025. február 20. napján elhangzott előadás szerkesztett változata.

Előjáróban azonnal le kell szögeznünk: mi akkor sem ronszolunk, ha forgácsolunk. A lehullott, le- vagy elválasztott anyag maga is értékes (önálló) dolog, mely ráadásul – reflexhatásként – nagyon sokat megmutat a földolog (a dologi jog) természetéből. A forgács ekként semmiképpen nem hulladék, ellenkezőleg: az alapanyagra építőleg hat vissza. Ebből egyenesen következik az is, hogy gondolatainkat ezúttal nem szórjuk hiába, nem fecséreljük a szót. A tanulmánybeli forgácsolásra „*modern, innovatív jogi esztergálásként*” tekintünk.²

2. Dinamikusan statikus dologi jog

A vagyonjog egyik többnyire statikusnak, állandónak ítélt oszlopa – a dologi jog – egyre kevésbé tűnik mozdulatlanak. A fejlődést eddig sem kerülte (a magánjog alapintézményeként nem is kerülhette) el, ám az átalakulásban eddig nem tapasztalt sebességre kényszerült. Ha a vagyonjog két nagy egységét – a dologi és a kötelmi jogot – nézzük, feltűnik, hogy a régóta emlegetett összemosódás – áttűnés – egyre gyakoribb, mind nagyobb igyekezettel valósul meg, fokozódik az elemek elegyedésének intenzitása. A két terület egymásra hatásának hatékonysága (ma divatos kifejezéssel élve) szintet lépett. Persze a dologi jog és a kötelek anyagának „jogi anyagcseréjét” megszokhattuk: az őket elválasztó vonalak nem mindig élesek, határaik amolyan „úszó határok...”. Nem csak a kötelek vándorolnak más, szomszédos – pl. családjogi, személyi vagy öröklési jogi – területekre: a „külkalandozás” (Grosschmid Béni ismertté vált kifejezése) a dologi jog mozdulatlan(abb)nak vélt intézményeire is jellemző. Nem kizárólag a kötelmi jogra igaz, hogy szereti a szabadságot, a dologi jogi intézmények is előszeretettel feszegetik saját határaikat.

„*A birtok a magánjog egyik legnehezebben meghatározható, rejtélyes fogalma, amelynek filozófiai dimenziói is vannak. A birtok fogalmának meghatározása és a birtoklási helyzetek leírása a jogirodalom legrégebb óta vitatott problémái közé tartozik.*”³ Amellett, hogy a Polgári törvénykönyv a birtok intézményét helyezi a Dologi Könyv élére, hangsúlyozva a birtok jelentőségét, a tulajdonjog tartalma és védelme cím alatt a törvény első helyen említi a tulajdonosnak a birtokláshoz és a birtokvédelemhez való jogát (Ptk. 5:21. §). A birtok jelentőségét és súlyát a birtokvédelem eszközein keresztül valószínűleg hamarabb fedezte fel és dolgozta ki a jog is, mint a tulajdonjog absztrakt intézményét. Szász-Schwarz Gusztáv megjegyezte: „*[M]entül eszményibb valahol a jogállapot, annál jobban valósul meg, hogy a birtok annál lesz, akinek a jog azt szánta*” – vagyis jogosult és birtokos személye egybeesik...⁴ Alföldy Ede pedig egy tanulmányában ekképpen fogalmazott:

2 Beck Salamon írta a következőket. „*Az operai előadásból az egyes szavak értelmét a rossz szövegkiejtés miatt sokszor nem érti az ember, a végén mégis tudja, mi volt az előadás tartalma. Az előadásoknál fordítva áll a dolog. Az egyes szavak értelmét világosan fel lehet fogni, de nagy kérdés, hogy az egésznek volt-e értelme.*” BECK Salamon: *Öreg jogász tövistermése*, A szerző saját kiadása, Budapest, 1969, 43.

3 MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007, 489.

4 SCHWARZ Gusztáv: *A birtokjog fogalma*, Jogállam, 1907/4, 281–291, 281.

„[m]int hogy az esetek túlnyomó többségében a dolgok tulajdonosaik hatalmában vannak, ennélfogva kétség esetében azt kell vélelmezni, hogy a személy és a dolog között levő viszony a tulajdon gyakorlásán alapszik”.⁵

Bizonyos értelemben ezt a természetes kívánalmat fejezi ki és juttatja érvényesüléshez a békés birtoklásban megzavart fél jogosultságának vélelme is [Ptk. 5:7. § (2) bekezdés]. A vélelem a birtokra vonatkozó további szabályokkal együtt olvasva a jogi védelem „eszköze” is. Schwarz Gusztáv megállapítása szemléletesen írja körül a helyzetet: „lélektani tapasztalás, hogy a tények hatalma oly nagy az emberek szemében, hogy tisztán az a körülmény, hogy valaki tényleges birtokban van, bizonyos tekintélyt és elismerést szerez neki a többiek előtt: a birtokosnak tisztán csak azért, mert birtokol, már a legkezedetlegesebb jogérzet is bizonyos jogosultságát ismeri el mindenkivel szemben, a ki nem birtokos”.⁶

3. Birtok, birtoklás és birtokjog

Ugyancsak Szász-Schwarz írta, hogy „[a] mióta a fizikai hatalom és a jogi védelem nem esik egybe, azóta a jogi értelemben vett 'birtok' nem ténykérdés többé, hanem jogkérdés”.⁷ Mindenki megfelelhet arra a kérdésre, hogy tényleges hatalmában van-e egy dolog vagy sem – írta – de arra, hogy megkapom-e a jogi birtokvédelmet, már nem tud felelni –, az, aki a birtokban csak a ténylegességet látja.

Helyesen jegyzi meg mértékadó dologi jogi könyvében Menyhárd, hogy a birtok fogalma jogilag annyiban releváns, amennyiben ahhoz a szabályozás joghatásokat fűz.⁸ A szerző által említett joghatások a dologi jog körében elsősorban a birtok megszerzésével, fennállásával és átszármaztatásának kérdéskörével állnak összefüggésben – az átruházás nem kizárólag dologi jogi intézményét és az elbirtoklást is ideértve – emellett a birtokvédelem kérdéskörében csúcsoznak ki. Általános és igazolásra nem szoruló álláspont szerint a birtok nem egyszerűen egy tény, sokkal inkább védett jogi pozíció, melynek tényszerűsége, ténylegessége általában valamilyen jogi vonatkozásban nyer jelentőséget. Aligha járunk távol az igazságtól, ha Szász-Schwarz Gusztáv tanítását és a hatályos Ptk. alapján is tartható jogirodalmi nézeteket úgy foglaljuk össze, hogy a birtok természete és jelentősége nem elsősorban a jogi uralom *állapotszerűségén*, sokkal inkább a birtok *megszerzésén és megvédésén* keresztül közelíthető meg sikerrel.

Az imént kifejtettek alapján úgy tűnik: a fő kérdés végsőleg mindig az, hogy a dologhoz való viszonyulás milyen jogi vonatkozásokat vet fel, és hogy az ezek kapcsán előálló kérdésekre *tudunk-e válaszolni*, majd az, hogy *milyen válaszokat adunk* rájuk? A birtok kérdése – tapasztalhatjuk – aligha fejthető meg néhány szabály alapján, ahhoz túlontúl sokszínű, összetett. Ráadásul a birtokjog – Grosschmid Béni megállapítását idézve „nem végső és teljes szótátja a törvény igazságának”, csupán félszava a törvénynek,

5 ALFÖLDY Ede: *A birtok*, Magánjogi kodifikációnk, 1902/47, 2.

6 SCHWARZ: *A birtokjog fogalma...*, i. m., 281.

7 SCHWARZ Gusztáv: *Az animus dominii bírálata*, Magyar Igazságügy, 1885/3, 347.

8 MENYHÁRD Attila: *Dologi jog...*, i. m., 491.

mint a váltókövetelés esetében.⁹ Ezek a „félszavak” (hogy Grosschmid kifejezésénél maradjunk) nem kevesebbek, inkább mások: nem egy esetben a jogosultnak éppen a gyors félmegoldásra van szüksége – és nem többre – ahhoz, hogy a jogait érvényre juttathassa. A birtokba való visszahelyezés alkalmanként fontosabb igényként jelenik meg, mint a tulajdonjog kérdésének eldöntése (gondoljunk csak a bemutatóra szóló értékpapír alapján gyakorolni kívánt jogokra).

A birtok ténylegességéhez, a külső látszathoz kapcsolódó reflexhatás a mai magánjogi szabályok körében is érvényesül: aki birtokos, az a tapasztalatok alapján valószínűleg alappal és joggal gyakorol uralmat a dolog felett, ennek egyik következményeként tartjuk számon a békés birtoklásban megzavart fél javára elismert szinte természetes birtokvédelmet. A birtoklás, a magamnál tartás jogi pozíciót erősítő hatását példák egész sorával lehetne alátámasztani.

Helyesen mutat rá Lenkovics Barnabás arra, hogy a birtoknak elsősorban (vagy majdnem kizárólag, teszi hozzá a szerző) *védelmi* funkciója van.¹⁰ Ennek folyománya, hogy a birtok a jogilag értékelt folyamatosság, biztonság, biztosságot is jelentő állandóság megőrzésében is fontos szerepet játszik, és e ténylegességhez fűzött jogi vonatkozásokon keresztül a látható – mindenki számára nyilvánvaló, transzparens – jogi állapotot is képes kifejezni és egyben (vissza)tükrözni. A birtok, a birtokban tartás, a birtoklás a polgári jogban igen fontos jogi tény, melyhez a legkülönbözőbb módon megszámlálhatatlanul sok jogi hatás kapcsolódik.

4. Birtok vagy birlalat

A birtok és a birlalat fogalmával a korábbi magánjogi irodalom – főleg a római jogi megkülönböztetést átvéve – sokat foglalkozott. A hatályos jogban a kérdés vesztett jelentőségéből. A Ptk. koncepciója és tematikája a következőképpen fogalmazott: „*Ptk. birtokra vonatkozó rendelkezései bővítendőek. Ugyanakkor a Tematika szerint nincs szükség a birtokjogi rendelkezések túlbonyolítására (sic!), pl. a birtok és a birlalat közti különbségtétel visszaállítására, a jogbirtok vagy a birtoksegéd intézményének bevezetésére.*” A birlalat jogintézménye ugyanakkor nem tűnt el egészen, hanem más megközelítésben (ennek következtében módosult tartalommal) van jelen. Helyét leginkább a származtatott birtok intézménye tölti be, és ez fejezi ki, közvetíti azokat a sajátosságokat, melyeket mind ez ideig a birlalat jelentett. De arra is van példa, hogy a jogszabály a birlalót kifejezetten a birtokossal állítja szembe vagy nevezi meg, amivel az előbbi – a detentor – birtokának pusztán tényszerűségét, egyszerű ténylegességét kívánja kiemelni. A váltójogi szabályokról szóló 2017. évi LXXXV. törvény (a váltótörvény) 21. §-a értelmében „*a váltót esedékességéig akár annak birtokosa, akár egyszerű birlalója bemutatthatja elfogadás végett a címzettnek, az utóbbi lakóhelyén.*”

⁹ Ezzel a találó fordulattal jellemezte a birtok jogi természetét a tulajdonjoghoz képest. GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Budapest, Grill, 1932, 11.

¹⁰ LENKOVICS Barnabás: *Dologi jog*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2008, 254.

Annak ellenére, hogy a mai dologi jog – mint említettük – a birtok és birlalat közötti különbségtételt elejti (de legalábbis nem túlzottan forszírozza), a *detention*nak, az egyszerű kézbentartásnak a jelentőségét a gondolkodásában és szabályozási megoldásaiban egyaránt dogmatikusan praktikus váltójog nagyon egyszerűen megvilágítja. A szabály érezhető kapcsolatban áll az inkorporáció elvével, melyet a Ptk. 6:565. § (1) bekezdése is kifejezésre juttat: „Az értékpapír olyan egyoldalú jognyilatkozat, amely papíralapú okiratként vagy jogszabályban megjelölt más módon létrehozott, rögzített, nyilvánított és továbbított adatösszességként (dematerializált értékpapírként) a benne foglalt jogot úgy testesíti meg, hogy azt a jogot gyakorolni, arról rendelkezni csak az értékpapír által, annak birtokában lehet.”¹¹

A birtok és a birlalat megkülönböztetése – Raffay nézete szerint – leginkább azért szükséges, mert a birtoknak olyan nevezetes következményei vannak, melyeket éppen a fennálló jogviszonynál fogva nem lehet megengedni a birlalásnál, különben jogsérelmet szenvedne az, aki dolog használatát vagy jog gyakorlását átengedte a birlalónak.¹² Ezt a helyzetet egyébként ma a származtatott birtok fogalma és jogintézménye valóban megoldja, amikor a birtok tárgyához való viszonyulásra tekint, és a birlalót a dolog meghatározott jogcím alapján hatalma alatt tartó személyként fogja fel. Részben ennek tudható be, hogy a hatályos polgári jog elsősorban a dolog és a birtokos közötti kapcsolat („viszony”) jogi jellemzőit, jellemvonásait és kihatásait kutatja, értékeli. Ennek ellenére a birlalás (mint „kevesebbet érő birtok”) intézménye körüli gondolkodás nem teljesen haszontalan.

Fehérváry Jenő megfogalmazásában a birtok és birlalat megegyeznek abban, hogy *mindkettő ténylegesség*, de különböznek az érdekekben (sajátban, vagy idegen érdekekben tartja birtokában).¹³ Ez ma sincs másként. Az elbirtoklással való tulajdonszerzés megállapítása iránti kereseti kérelmek gyakran véreznek el amiatt, hogy a birtokosnál *kimutatható a birtokban tartást megalapozó valamilyen jogi cím*, ami a birtokot származtatottá teszi. Hiába van a külső látszat (a ténylegesség) alapján a birtoklónál a dolog feletti tényleges hatalom, uralom, birtoklása mégsem vezethet az elbirtoklási idő eltelté ellenére sem tulajdonjoghoz. A birtokot tehát lehet – meghatározott feltételek esetén – „a tulajdonhoz vezető útnak” tekinteni, a birlalást viszont nem. „A birtoknak jelentősége van a tulajdonjog megszerzése, különösen az elsajátítás, elbirtoklás [...] szempontjából: mind-egyik esetben a jogkeletkezésnek feltétele a birtok...”, majd: „birlalás nem eredményez(het) tulajdonjogot”.¹⁴

Egyébként a birtoklás ténylegessége sem tekinthető „*fix valaminek...*”. Ellenkezőleg. E ténylegesség – ami a birtokban és birlalásban közös pont – határaiban szétfolyó, nagyon is rugalmasan, az eset körülményeihez képest értékelhető és értelmezendő. Erre nézve Raffay tankönyve pl. úgy fogalmaz: „A [birtokban és birlalásban – L. L. megj.]

11 Az értékpapírok jogának rendkívüli komplexitását, egyidejű és egymásra ható dologi jogi és kötelmi jogi jellemzőit nagyszerűen mutatja be KERESZTES Gyula: *Magyar értékpapírajog*, TEBE Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1932.

12 RAFFAY Ferencz: *Magyar magánjog kézikönyve. Második kötet*, Benkő Gyula Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedés, Budapest, 1909, 13.

13 FEHÉRVÁRY Jenő: *Magyar magánjog kistükre*, Budai-Nyomda Kiadása, Budapest, 1941, 216. Ugyanígy RAFFAY: *i. m.*, 11.

14 *Uo.*, 13.

*közös kritériumként szereplő tényleges állapotnak, hatalomnak, használati lehetőségnek (corpus) nincsenek olyan kellékei, amelyek minden esetre nézve tálnának, hanem a gyakorlati életviszonyokból kell mindig kiindulni; s ha a behatás, a használhatóság, a joggyakorlás lehetősége, az általános, szokásos felfogás szerint megvan és külsőleg felismerhető, fenforog a birtoklás illetve birlalás.*¹⁵

5. Szívességi használat és momentán detentio

A birlalás körüli gondolatok elvezetnek minket a szívességi birtok, a szívességi használat érdekes kérdéséhez. Raffay magánjogi tankönyve szerint a nem sajátkénti birtoklás (ma: a származtatott, különösen használati birtok), vagyis birlalás egyik nevesített esete, amikor valaki a szerződésben kifejezett vagy a körülményekből nyilvánvalóan kivehető megállapodás szerint azonnal visszaadni tartozik. Ez a „*momentán detentio*”.¹⁶ Ujlaki ezeket az eseteket átengedés tetszéstől függő visszavonásig, ingyenes használatátengedések elnevezés alatt tárgyalja:¹⁷ „[t]estvére a haszonkölcsönnek a *precarium*: határozatlan időre szóló haszonkölcsön, mely akkor jár le, mikor visszakéri a dolgot a *precarium*ba adó. 'Vidd el a szótáramat és használjad. Majd szólok, ha szükségem lesz rá.'[...]”¹⁸

Aki *praecarista*, az csak szívességből van birtokban, birtoka tehát nem valódi birtok, s így joga annak védelmére nincs is – írta régebben egy jogi szakírónk.¹⁹ Meg kell azonban jegyezni, hogy azért a szívességi birtokos joga sem intézhető el egy legyintéssel („nem valódi birtok, nem kap védelmet...”). Ebből a szempontból kétségtelenül helyesebb eredményre jutunk, ha a birtokláshoz való jogot, a hatalomban tartásra való feljogosítást (felhatalmazást, jogcímet) vesszük görcső alá. A szívességi használatnak, a visszavonásig szóló „gyenge” birtoknak ma is vannak esetei. Ha a szívességi használatot a jogcíme felől, azaz származtatott birtokként közelítjük meg, látható, hogy akár megállapodáson alapul az ingyenes használatba adás, akár más jogi tény alapítja meg, mindenképpen kifejezésre juttatja a benne rejlő eredendő kötöttségeket.²⁰ A *momentán detentio* – ahogy Raffaynál olvastuk – ennél fogva olyan sajátos birtok, amit szívességi használatba adás jogcíme fog megtölteni tartalommal. A birtokos jogai éppen ezért alapvetően a szerződés: a benne foglalt birtoklási engedély, jogosítás, felhatalmazás szerint alakulnak. Mivel a használatba adás konkrét szabályait a felek megállapodása, a kötelmi jogi viszony általuk kitöltött tartalma határozza meg, a használati szerződések altípusán belül az egyes esetek nagyon is sokféle alakot ölthetnek. Megeshet pl. az is, hogy a szerződés a szabadon variált beltartalom következtében – bár továbbra is

15 *Uo.*, 11. Vö. a később említendő BDT2018. 3919. jogeset indokolását.

16 *Uo.*, 14.

17 UJLAKI Miklós: *Ingyenes használatátengedések = Magyar magánjog*, szerk. SZLADITS Károly, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942, 545.

18 FEHÉRVÁRY: *i. m.*, 436.

19 HAMAR Gyula: *A praecarista jogállásáról*, Ügyvédek Lapja, 1913/33, 3.

20 Sajátos és meglehetősen szűkre szabott, adott esetben gyorsan megszüntethető birtok a Ptk. 5:84. § (4) bekezdése alapján a bíróság által alapított használati jog is.

a típushatáron belül marad – nagyon messze kerül a szerződési (al)típus kialakítása során mintaként szolgáló alapesettől.²¹

*A dolog feletti jogok többféleképpen gyakorolhatóak, azt az adott személy gyakorolhatja saját érdekében és saját nevében; saját érdekében, de más nevében (mástól származtatott jogcímen); más érdekében, de a maga nevében; illetve más érdekében és más nevében. A Ptk.-t megelőző magánjog szerint a más nevében és más révén birtoklót (akinél csak a dolog fizikai birtoklása valósult meg) a birtokos (detentor) jogállása illette meg. A birtokosnál csak a birtoklás ténylegessége valósul meg, ehhez jogcím nem párosul. A Ptk.-t követő polgári jog a detentiót nem ismeri, azonban a felelős őrzésre vonatkozó rendelkezéssel [a felelős őrzés intézménye helyébe leginkább a megbízás nélküli ügyvitel szabályai kerültek – L. L. megj.] a birtok e fajtáját is szabályozás alá vonja.*²²

6. A birtok komplexitása

Az elmondottakat összefoglalva kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy a birtok összetett, komplex jelenség. Schwarz figyelmeztetett rá, hogy a római birtoktan néhány alaptételéből – akkor sem, ha azok valóban alaptételek és hatásukat ma is éreztetik – „*mégsem lehet a teljes birtoktant lefejtteni...*”. Oly egységes alapgondolatot keresni, amelyből a jogintézmény kiépítésének minden részlete ki volna magyarázható, a birtokjog terén is meddő fáradozás – a birtokjog terén is. Ennek a birtok már érintett sokszínűsége mellett oka az is, hogy a jogintézmény esetében a részletes kiépítésre „*más etikai, gazdasági, jogtechnikai tekintetek is működnek közre...*”, illetve „*a jog itt is, mint minden más téren nem egy egyetlen elv logikai következménye, hanem számos egymástól eltérő tekintetnek compromissuma*”.²³ A szerzőnek ez a megállapítása több mint figyelemre méltó.

Az eddig előkerült dologi jogi forgácsok alapján nagyon úgy tűnik, hogy a birtok egy bonyolult szövet, szövedék, melynek valamennyi szálán egyszerre végiglátni aligha lehetséges – Grosschmid Béninek a kötelekre alkotott megállapítása e jogintézményre is talál. Némi további megszemélyesítést megengedve magunknak viszont úgy is fogalmazhatunk, hogy az alanyi jogként felfogott birtok e „*jogiasítással*” valóban kiemelkedik az egyszerű tények világából. Lerázza magáról a pusztá ténylegesség bélyegét, melyek a birtok megítélését egyébként is nehézkessé teszik. A birtok és birtokjog napjainkban egyre kevésbé állapotszerűség, sokkal inkább élő jelenség, amely dinamikus alakot ölt. Annak ellenére, hogy dologi jogi intézmény, egyáltalán nem statikus. Az rPtk. a birtokra vonatkozó szabályokat – szemben egyébként sok klasszikus kódex megoldásával – az ismert okokból a tulajdonjogi rész legvégén szabályozta. Ennek az

21 Lásd ehhez a Kúria Pfv.II.20.171/2022/5. lakáshasználat ügyében született határozatát. Az ítélet megbeszélését és jogos kritikáját illetően FALUDI GÁBOR: *Néhány megjegyzés a szíveségi lakáshasználat jogi minősítéséhez*, Polgári Jog, 2024/3–4. A főtípustól való ilyen eloldódás, távolodás odáig vezethet, hogy a szerződés egyes alapvető vonásai, pl. a felmondással való megszüntetés lehetősége és következményei is törvénytörően másképp kell hogy alakuljanak. A szerződést megalapozó jogcím ilyenformán erőteljes hatású.

22 Kúria Pfv.I.21.291/2023/9.

23 SCHWARZ: *A birtokjog...*, i. m., 290. és köv.

elhelyezésnek is meg lehet látni az előnyeit: ez a jogalkotói megoldás (megl lehet, nem tudatosan) a szabályozás szintjén is közel hozta egymáshoz a tulajdon és a szerződések intézményét, mondhatni: a birtok záróakkordjával a kötelmek joganyagának nyitányát fogalmazta meg. Hasonlóra utalt Lenkovics is, amikor úgy fogalmazott, hogy ezáltal a kódex mintegy átmenetet, kapcsolódási pontot teremtett a vagyoni jog két nagy, egymásra épülő része között.²⁴

7. A *corpus* és *animus* egyaránt és egyformán elemei-e a birtoknak?

Régi kérdése és vitatémája ez a dologi jognak, akárcsak a „jog vagy tény” problémája. Annak rögzítése mellett, hogy az érvek és ellenérvek forgatagában itt is, ott is előkerülnek értékes gondolatok, a leghelyesebb abból kiindulni, hogy hasznosítható tanulságokkal mindegyik álláspont szolgál. Raffay Ferenc a *corpus* és *animus* tárgyában azt is rögzíti, hogy míg az *animus* ingatag alap, addig a *corpus* megfogható, és nem lehet a jogi vonatkozásokat egy ingatag alaphoz kötni, arra felépíteni).²⁵ „A birtok védett jogi pozíció, amely nem feltétlenül kötődik kizárólag a dolog közvetlen fizikai uralom alatt tartásához. A birtok ugyanis nem pusztán tényleges állapot, hanem alanyi jog, amelynek alapján a birtokos, mint jogosult, jogi értelemben vett uralmat gyakorolhat. A birtokosi pozíció megállapításához nem szükséges a szándék, a jogcím vagy a ténylegesség vizsgálata. Ezek a tényezők a birtok megszerzésénél és elvesztésénél jutnak szerephez, de önmagukban nincs jelentőségük annak megállapítása során, hogy valakit birtokosnak kell-e tekinteni.”²⁶ Végeredményben ezt vallotta a régi magyar magánjog is: „mindazok a hatások, amelyek a birtokból fakadnak: a birtoknak a tárgyi jog által szabályozott tartalma és a birtokot mozgó jogi tények egységesen akként tekinthetők át és elvi alapon csak akként magyarázhatók meg, hogy a birtok alanyi jog”.²⁷

A mai jogi felfogás nem sorolja a birtoklásra irányuló akaratot a birtok fogalmi elemei közé.²⁸ A hatályos Polgári törvénykönyv és az rPtk. ebben a kérdésben egyező álláspontot foglal el. Ez azonban nem jelenti egyúttal azt is, hogy a birtok intézményével összefüggésben felvetődő „*animus*-kérdéseket” ugyanúgy el kellene ejteni, mint azt a jogalkotás a birtok és birtolat megkülönböztetésével tette. Meglátásunk szerint a birtolás problémaköréhez nagyon hasonló a helyzet ezen a területen is. A kérdés nem vész el, csak átalakul – a szemlélet, a nézőpont, a megítélés. Eltolódnak a hangsúlyok, megváltozik a megvilágítás.

24 LENKOVICS: *i. m.*, 252.

25 RAFFAY: *i. m.*, 12.

26 MENYHÁRD Attila: *A birtok és a birtokvédelem = Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*, szerk. GÁRDOS Péter, VÉKÁS Lajos, Wolters Kluwer, Budapest, 2020.

27 ALMÁSI Antal: *Dologi jog. I. kötet*, TÉBE Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1928, 86.

28 LENKOVICS: *i. m.*, 253.

Ez azt jelenti, hogy az *animus*, mely – egyetértve a Raffay által is hangoztatott állásponttal – valóban meglehetősen ingatag, nehezen kitapogatható alap, a *mai jogban leginkább* (még ha nem is kizárólagosan) a *birtokcselekményekhez kötődő akarati-megállapodási elemek keresztlül van jelen*.²⁹ A birtok ugyan létrejöhet akarat nélkül is (Raffay iskolapéldája szerint az alvó ember kezei közé valamilyen ingó dolgot, pl. pénzt, könyvet csúsztatnak), mégis a birtoklásra irányuló akarattól függ a birtok minősítése, elsősorban a jó- vagy rosszhiszemű birtok megkülönböztetése, a saját vagy idegen birtok elhatárolása (ez utóbbihoz társítva például a tulajdonszerzési szándékkal, tulajdonosi akarral vagy tudattal történő birtoklást is), amelyhez aztán a jogi következmények egész sora kapcsolódik, a tulajdonjog megszerzésétől az elvesztéséig vagy a tulajdonjog lassú kihunyásáig (pl. az elbirtokló kiesik a tulajdonjog szerzését előkészíteni alkalmas birtokból, és azt rövid időn belül nem szerzi vissza). A birtokot megalapító és formáló akarati elem jelentősége ugyanakkor a birtok átruházása esetében lesz kiemelkedő.

8. A birtokátruházás

A Ptk. a birtok átruházását a dologi könyvben szabályozza, majd számos más – nem kizárólag dologi jogi, hanem pl. szerződési vagy kötelmi jogi – viszonyban is alkalmazandónak rendeli. A birtok átruházásának ekként szerepe van minden olyan esetben, amikor a jogviszony akár kifejezetten, akár benne rejlő (nem domináns) módon tulajdonjog vagy más jogtárgy feletti jogi hatalom átszállítását célozza vagy eredményezi.

A birtoklásra irányuló akarat leginkább szembetűnő módon természetesen a tulajdonjog átruházására irányuló szerződéses kötelekben van jelen. A Ptk. 5:2. § értelmében a dolog birtokát megszerzi, akinek a dolog tényleges hatalmába jut. A Ptk. 5:3. § (1) bekezdése szerint a birtok átruházása a dolog feletti tényleges hatalomnak az erre irányuló megállapodás alapján való átengedésével valósul meg. A birtokátruházásra a szerződés létrejöttére és érvényességére vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni. A törvény szabályai kifejezik, hogy a birtok tudatos, célzott átengedését a felek megállapodása alapozza meg. Ez a megállapodás *szükségszerűen visz be kötelmi jogot* a dologi jogi folyamatba: ezáltal teret nyit a gazdasági élet szükségleteit kielégíteni képes megoldások előtt. Egy, a közelmúltban – felszámolási eljárást érintően – született jogerős ítélet szerint pl. „a birtokátruházás nem szűkíthető le a dolog kézből kézbe történő átadására, mert a legtöbb esetben erre nincs is lehetőség. Csupán arra van szükség, hogy a felek közötti jogviszonyban egyértelműen világos legyen, hogy az átruházó a jogot a megszerzőnek átengedte, a megszerző a dolgot, ezzel a megszerzett jogcímen birtokolja.”³⁰ A Polgári törvénykönyv által megkívánt követelményeket kielégíti, és a Ptk. 5:3. § (3) bekezdésében foglalt előírásnak megfelel a perbeli megoldás, mely az átruházott dolgokat elkülönítették és harmadik személy őrízetére bízták, azzal, hogy az eladó az így elkülönített dologösszeség felett már nem gyakorolt hatalmat, a vevő pedig az ilyen módon hozzáférhetővé tett

²⁹ Alföldy pl. úgy foglalt állást, hogy a birtokkal összefüggésbe hozható *animus* alatt részben az akaratot, részben pedig az akaratnak a tudattal való együttműködését kell érteni. ALFÖLDY: *i. m.*
³⁰ Szegedi Ítéletábra Gf.30.056/2017/4., BDT2018. 3919.

ingóságokra a megállapodás alapján nyert hozzáférést. A birtokátruházás ugyanis a birtokos dolog feletti tényleges hatalmának megszüntetésével is megvalósul, ha ebben a birtokos és a birtok megszerzője megállapodnak. A birtok megszerzése és elvesztése általában mérlegelést igénylő kérdés, mely mérlegelésnek a köznapi felfogás tükrében kell végbemennie. Ehhez képest a birtokátruházás Polgári törvénykönyvben lefektetett dologi jogi szabályai határozottak, pontosabbak.³¹ A szabályok egzaktak, de nem merevek. A kógens szabályozás egyébként sem akadályozza az értelmezésnek, esetenként a Ptk. dologi jogi rendelkezései is tudatosan alkalmaznak nyitott normákat annak érdekében, hogy a törvényi előírások a konkrét magánjogi élethelyzetek elrendezésének ne akadályozói, hanem segítői legyenek.

A lényegét tekintve ugyanezt – a gazdasági racionalitást, életszerűséget és észszerűséget szem előtt tartó – nézetet vallotta a korábbi magyar magánjogi tudomány is. Szladits Károly írta valahol, hogy a birtokot megszerzi (birtokossá válik) az, *akit a tényleges gazdasági helyzet tulajdonosnak, vagy valamely birtoklási jogosítvány gyakorlójának tüntet fel.* Hogy a dolog ilyen helyzetben van-e, azt sok esetben csak a hatalom gyakorlójának a magatartása, a tényekben megnyilvánuló akarata határozza meg.³² Legalább ennyire érdekes és ma is figyelemre méltó Katona Mór egyik megállapítása. „*A birtok fogalmához nem lényeges kellék az animus dominii, elég, ha a dolog oly viszonyban áll a személyhez, hogy ő avval önállóan és gazdasági igényeinek megfelelően rendelkezhetik. [...] A lényeg tehát a birtoknál az, hogy a dolog akár egész mivoltában, akár egyes gazdasági funkcióiban egy személyhez látható hozzátartozási viszonyban álljon.*”³³

9. A dologközpontúság és annak lazulása

A dologi jogi szabályozást egészen régóta egyfajta dologközpontúság határozza meg. Eszerint dologi jog közvetett tárgya főszabály szerint dolog lehet, és dolognak elsősorban a birtokba vehető testi tárgyakat tekintjük. A dolog fogalmához a polgári jog nem szívesen nyúl, időről időre azonban szélesíti a dolognak minősülő tárgyak körét, olyannyira, hogy sokszor már a dolog fogalom „lassú eróziójáról” tehetünk említést. Ha

31 A Ptk. 5:2. § annak kimondásával, hogy a dolog birtokát megszerzi, akinek a dolog tényleges hatalmába jut, egy általános szabályt fogalmaz meg. A Ptk. 5:3. § birtok megszerzését a birtokátruházás esetére koncentrálna szűkítve, de sokkal pontosabban – precízebben, aprólékosabban – rajzolja meg.

32 A hivatkozott döntés ezt úgy fogalmazta meg – nyilván értve alatta, ami értendő –, hogy a birtokátruházás technikai lebonyolítása, véghezvitele szempontjából „*átadásnak minősül a dolog feletti jogi hatalom megszerzésének minden általában elfogadott módja [...]*”. Azt kell ezért vizsgálni, hogy a konkrét esetben az átruházó a birtokjogot a szerző részére átengedte-e, ez pedig kétségtelen akkor, ha az érintettek a magatartásukkal kifejezik azt, hogy az átruházó a tényleges birtoktól eltávolodik (azzal felhagy), és szabályozott módon lehetővé teszi a másik számára, hogy számára nyitva tartott uralmi lehetőségbe (tényleges birtokba) helyezhesse magát. Ez a megoldás lényegét tekintve a *longa manu traditio* szabályára hajaz.

33 KATONA MÓR: *A birtok. A birtok fogalma = Magyar magánjog. Dologjog*, szerk. FODOR ÁRMIN, SINGER és WOLFNER KIADÁSA, Budapest, 1899–1905, 48.

azonban a polgári jog késlekedik a maga normatív tételeit az újonnan előállt esetekre átalakítani, a jogalkalmazás fog a szabálytalálásban példát mutatni.

A digitális jószágok, digitális vagyontárgyak tekintetében egyfajta „szabályalkalmazási szükséghelyzet” korszakát éljük.³⁴ Nem csak abban a kérdésben, ami e vagyontárgyak dologjellegét vagy éppen a „dologiság” hiányát illeti, hanem sokkal inkább az új jelenségekhez való hozzáférés mikéntje okoz fejtörést. Ahogy Schwarz Gusztáv fogalmazott: a haladó élet haladó rendezést kíván, a jogalkalmazásnak akkor is reagálnia kell a felmerülő új jelenségekre, ha a jogalkotás még nem tette meg a megfelelő lépéseket. A gazdaság, az üzleti élet vagy akár a technika világából érkező kihívások szinte azonnal kérdéseket vetnek fel („ilyen még nem volt, most mi lesz...”), a kérdésekre pedig azonnali választ kell adni. Erre utaltunk az imént, amikor a jogalkalmazást feszítő „szükséghelyzetről” tettünk említést. Az analógia (joghasonlóság) elve, valamint a megfelelő alkalmazás követelménye egyaránt a jogalkalmazást segítő technikai eszközök, melyek a jogbiztonság szolgálatában állnak. Azért is, hogy az eddig még nem tapasztalt (éppen ezért konyhakész megoldással nem rendelkező) jelenségre is legyen megfelelő, a jogrendszerbe illeszkedő, adekvát válasz. Kézszelvezhetővé válik Szász-Schwarz Gusztáv megállapítása: valóban hárman tartják kezükben a jogot (a törvényhozó, a jogtudós és a bíró), akiknek a munkája csak átgondolt együttműködés (kedvelt kifejezésünkkel élve: összeműködés) esetében lehet hatékony, eredményes.

Az új jelenségek esetében a modern magánjog nemcsak „fizikai értelemben” új, újszerű jogtárgyakkal találkozik a jog, hanem azzal is hamar szembesül, hogy meg kell találni ezeknek az újdonságoknak a helyét és viszonyulásukat a már meglévő intézményekhez. Ehhez fel kell ismerni azokat a domináns, meghatározó tulajdonságokat, amelyek aztán – mint jogilag releváns jellemzők – lehetővé teszik a megfelelő alkalmazást.

Tudvalevő: ha túl sok minden (vagy olyan dolog, aminek nem megfelelő a kiterjedése) akar áthaladni szűk keresztmetszeten, az mindig feszültség forrása lesz. Az új jelenségek által keltett vagy inkább felidézett problémák megoldása nagyon sok esetben nem a klasszikus dologi jog, hanem a szerződési jog felől érkezik. A felmerülő problémák kezelése könnyebb a szerződési jog talaján állva.³⁵ A fentiekben utaltunk arra, hogy alkalmanként a vagyontárgy feletti tényleges hatalom megteremtése sokkal fontosabb lehet a jogosult számára, mint az erősebbnek tartott tulajdonjog kimondása. A most felhívott esetben ugyanakkor a birtokláshoz való jog relevanciája a szerződéses viszony miatt teljes egészében képes a kötelmi jog hatókörébe vonni a vitás kérdést és annak rendezését. A birtok védett jogi pozíció, ugyanakkor ez a védelem a szerződéses viszony keretein belül érvényesül.

Szász-Schwarz Gusztáv gondolatai „a jogbirtokosokról” a folyamatosan alakuló birtoktan körében is igazak: valóban hárman tartják kezükben a jogot. „*A törvényhozás nem szünetelhet, mert a haladó élet haladó rendezést kíván; a tudomány nem maradhat tétlen, mert a törvény kifejtésre szorul, és a gyakorlat nem pihenhet, mert a törvény*

34 A kérdéskörhöz lásd pl. MENYHÁRD Attila: *A technológia fejlődés hatása az alapjogok érvényesülésére*, *Közjegyzők Közlönye*, 2022/3, 5–22.

35 Lásd pl. Szilágyi Ferenc: *Digitális technológia és birtok(védelem): digitális (tilos) önhatalom?*, *Magyar Jog*, 2023/6, 357–370.

alkalmazást követel [...]” Ha az egyik – törvényhozás, tudomány, gyakorlat – pang, a másik helyette teszi a munkát. A digitalizáció által előidézett jogalkalmazási szükséghelyzetben a leginkább helyes és járható út a meglévő (jog)anyag megmunkálása, „szóra bírása”. E kényszer rávilágít arra is, hogy talán soha nem volt ennyire fontos a jogot kezükben tartó személyek összehangolt működése.

A mai dologi jog az alapintézményeknek köszönhetően még mindig szilárd alapon áll, ugyanakkor modernizálódik és felveszi az érkező impulzusokat. A dologi jog tud dinamikus is lenni, rezonál és reagál a változásokra, a kihívásokra. Meggyőződésünk, hogy a Raffay Ferenc és más szakíróink írásaiból kölcsönvett gondolatok alkalmasak arra, hogy ezt a dinamikus fejlődést szolgálják.

Irodalomjegyzék

1. ALFÖLDY Ede: *A birtok*, Magánjogi kodifikációnk, 1902/47.
2. ALMÁSI Antal: *Dologi jog. I. kötet*, TÉBE Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1928.
3. BECK Salamon: *Öreg jogász tövistermése*, A szerző saját kiadása, Budapest, 1969.
4. FALUDI Gábor: *Néhány megjegyzés a szívességi lakáshasználat jogi minősítéséhez*, Polgári Jog, 2024/3–4.
5. FEHÉRVÁRY Jenő: *Magyar magánjog kistükre*, Budai-Nyomda Kiadása, Budapest, 1941.
6. GROSSCHMID Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, Budapest, Grill, 1932.
7. HAMAR Gyula: *A praecarista jogállásáról*, Ügyvédek Lapja, 1913/33.
8. KATONA Mór: *A birtok. A birtok fogalma = Magyar magánjog. Dologjog*, szerk. FODOR Ármin, Budapest, Singer és Wolfner Kiadása, 1899–1905.
9. KERESZTES Gyula: *Magyar értékpapírjog*, TÉBE Könyvkiadóvállalat, Budapest, 1932.
10. LENKOVICS Barnabás: *Dologi jog*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2008.
11. MENYHÁRD Attila: *A birtok és a birtokvédelem = Nagykommentár a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényhez*, szerk. GÁRDOS Péter, VÉKÁS Lajos, Wolters Kluwer, Budapest, 2020.
12. MENYHÁRD Attila: *A technológia fejlődés hatása az alapjogok érvényesülésére*, Közjegyzők Közlönye, 2022/3, 5–22.
13. MENYHÁRD Attila: *Dologi jog*, Osiris Kiadó, Budapest, 2007.
14. RAFFAY Ferenc: *Magyar magánjog kézikönyve*, II, Benkő Gyula Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedés, Budapest, 1909.
15. SCHWARZ Gusztáv: *A birtokjog fogalma*, Jogállam, 1907/4, 281–291.
16. SCHWARZ Gusztáv: *Az animus dominii bírálata*, Magyar Igazságügy, 1885/3.
17. SZILÁGYI Ferenc: *Digitális technológia és birtok(védelem): digitális (tilos) önhatalom?*, Magyar Jog, 2023/6, 357–370.
18. UJLAKI Miklós: *Ingyenes használatátengedések = Magyar magánjog*, szerk. SZLADITS Károly, Magyar magánjog, Grill Károly Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1942.